

Koulun mahdollisuudet rikollisuuden ehkäisyssä

Rikksentorjunnan neuvottelukunnan asettaman koulutyöryhmän muistio 9.2.1998

RIKOKSENTORJUNNAN NEUVOTTELUKUNNALLE,

Rikksentorjunnan neuvottelukunta asetti 9. päivänä kesäkuuta 1997 työryhmän, jonka tehtävänä oli pohtia koulun vaikutusmahdollisuuksia rikksentorjunnassa. Pyrkimyksenä on ollut kartoittaa niitä seikkoja ja piirteitä koulumaailmassa, joilla on taipumusta vähentää tai edistää rikollisuutta. Ryhmän tehtävänä on myös ollut suunnitella kouluympäristöön luontevasti sopivia rikollisuuden ehkäisykeinoja. Työryhmän toimeksianto liittyi rikksentorjunnan neuvottelukunnan tehtäväksi annettuun kansallisen rikksentorjuntaohjelman laatimiseen.

Työryhmän puheenjohtajaksi valittiin ylitarkastaja Elsi Veijola opetusministeriöstä ja jäseniksi rehtori Soili Lahti Kruunuhaan yläasteelta, kouluasiainsihteeriksi Markku Holma kirkon kasvatusasiainkeskuksesta, projektijohtaja Ira Kantor Suomen nuorisoyhteistyö - Allianssista ja tutkija Janne Kivivuori Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta.

Työryhmän sihteerinä toimi pääsihteeriksi Aarne Kinnunen rikksentorjunnan neuvottelukunnasta.

Työryhmä kokoontui 12 kertaa. Asiantuntijoina työryhmä on kuullut puheenjohtaja Tuomo Tikkasta Suomen psykologiliitosta ja yliassistentti Merja Ikonen-Varilaa Helsingin yliopistosta.

Oheinen muistio sisältää työryhmän kannanotot koulun mahdollisuuksista rikksentorjunnassa. Muistion lopussa on esitetty konkreettisia toimenpide-ehdotuksia.

Helsingissä 9. päivänä helmikuuta 1998

SISÄLLYS

I JOHDANTO

II KESKEISIÄ NÄKÖKULMIA

- 2.1 Koulun tehtävä yhteiskuntaan sosiaalistajana
- 2.2 Koulun merkitys yhteiskunnallisen tasa-arvon toteuttajana
- 2.3 Koulutuspoliittisten päätösten vaikutus rikollisuuteen

III KOULUISSA TAI KOULUN LÄHIPIIRISSÄ ESIINTYVIÄ ONGELMIA

- 3.1 Rikollisuus
- 3.2 Päihteiden käyttö
  - 3.2.1 Alkoholi
  - 3.2.2 Lääkkeet ja huumeet
- 3.3 Koulukiusaaminen ja väkivalta kouluissa
- 3.4 Koulussa viihtymättömyys ja luvattomat poissaolot
- 3.5 Opettajien suhde oppilaisiin ja työrauhan puute

IV KOULUN MAHDOLLISUUDET RIKOLLISUUDEN EHKÄISYSSÄ

- 4.1 Yksilöön vaikuttavat rikoksentorjuntastrategiat
  - 4.1.1 Onnistumisen kokemukset koulussa
  - 4.1.2 Oikeus- ja tapakasvatus
  - 4.1.3 Konfliktinratkaisutaitojen kehittäminen
  - 4.1.4 Harrastustoiminta kouluissa ja koulutilojen käyttö koulun jälkeen
- 4.2 Kouluympäristöön vaikuttavat rikoksentorjuntastrategiat
  - 4.2.1 Yhteisöllisyyden kehittäminen ja toiseuden hyväksyminen
  - 4.2.2 Sanktiojärjestelmä ja opettajien puuttumismahdollisuudet
  - 4.2.3 Rikollisuuteen suhtautuminen ja normi-ilmastoon vaikuttaminen
- 4.3 Koulun yhteistyö muiden tahojen kanssa ja tutkimustoiminta
  - 4.3.1 Yhteistyö perheiden, viranomaisten ja lähiyhteisön kanssa
  - 4.3.2 Seuranta ja tutkimus

V TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

- 5.1 Yksilöön vaikuttavat toimenpide-ehdotukset
- 5.2 Kouluyhteisöön vaikuttavat toimenpide-ehdotukset
- 5.3 Yhteiskunnalliset toimenpide-ehdotukset

I JOHDANTO

Koululla on ratkaiseva merkitys rikollisuutta ehkäisevässä työssä. Koulu tavoittaa ikäluokat kokonaisuudessaan ja nuoret ovat koulun vaikutuspiirissä kehityskautensa tärkeimmät vuodet. Koulu on perheen lisäksi tärkein yhteiskunnallinen instituutio, jonka avulla voidaan välittää hyvään inhimilliseen elämään liittyviä arvoja. Koulu jäsentää koko yhteiskunnan toimintaa ja ajankäyttöä, se edustaa mallia järjestäytyneestä yhteiskunnasta ja sillä on varsin keskeinen tehtävä yhteiskuntaan sosiaalistamisessa.

Koululle asetettujen tavoitteiden mukaisesti koulun tulee yhdessä vanhempien kanssa kasvattaa yhteiskuntakelpoisia ja vastuuntuntoisia kansalaisia. Kouluihin on palkattu ammattitaitoisia henkilökuntaa, jonka tehtävänä on auttaa nuoria kasvamaan terveiksi, elämäniloisiksi ja vastuuntuntoisiksi aikuisiksi. Koulun merkitys nuoruuden ja aikuisiän rikollisuuden ja päihteiden käytön ehkäisijänä on siten ilmeinen. Koulu on erinomainen kanava asenneilmapiirin muokkaamisessa. Lisäksi monet nuorten rikollisen käyttäytymisen taustatekijät liittyvät läheisesti kouluun, mikä tekee koulussa tapahtuvat interventiot erityisen tarpeelliseksi.

Kasvatus ei ole vain yhteiskuntaelämässä tarpeellisen tietopohjan syöttämistä oppilaille. Koulun tehtävänä on myös välittää inhimillisiä arvoja ja asenteita sekä opettaa vuorovaikutustaitoja ja toisten huomioon ottamista. Tämä ei voi tapahtua ilman oppilaan ja opettajan välistä lämmintä ja vakaata suhdetta. Koulun vaikutusmahdollisuuksia korostettaessa on muistettava, että vanhemmat ovat edelleen lapsiensa pääasiallisia kasvattajia ja että ilman kodeissa tapahtuvaa varhaisiän kasvatustyötä koulun mahdollisuudet rikollisuuden ehkäisyssä jäävät rajallisiksi.

Käsillä olevan muistion tarkoituksena on tuoda esiin nykytietämystä koulussa esiintyvän rikollisuuden ja koulukiusaamisen laajuudesta sekä koulun vaikutusmahdollisuuksista nuorten rikollisuuteen. Muistiossa ei pyritä pohtimaan koulumaailmaan liittyviä asioita laajassa perspektiivissä, vaan esiin on nostettu ainoastaan sellaisia asioita, jotka ovat merkityksellisiä rikoksenehkäisyn kannalta. Muistiossa mm. suunnitellaan toimia oikeus- ja laillisuuskasvatukseksi kouluissa, pohditaan keinoja koulupinnauksen ja koulukiusaaminen ehkäisemiseksi sekä tarkastellaan harrastustoimintaa kouluissa ja mahdollisuuksia koulutilojen käyttöön kouluajan jälkeen. Erityisen tärkeäksi alueeksi on katsottu oppimisvaikeuksista kärsiville ja heikon sosiaalisen taustan omaaville kohdistettavat tukitoimet.

II KESKEISIÄ NÄKÖKULMIA

2.1 Koulun tehtävä yhteiskuntaan sosiaalistajana

Rikollisuutta ja muita sosiaalisia haittoja ehkäistään ensisijaisesti väestön elinolosuhteisiin ja elämäntapoihin vaikuttamalla. Rikoksentorjunnassa onkin keskeistä luoda väestölle sellaiset elinolosuhteet ja toimintakulttuurit, joissa rikoksenteikomahdollisuudet ja halu rikoksenteekoon on mahdollisimman vähäistä.

Suomen koulutuspolitiikan keskeinen tavoite on väestön koulutus- ja sivistystason kohottaminen. Tämän lisäksi koulun tehtävä on kasvattaa lapsista ja nuorista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tietoisia yhteiskunnan jäseniä. Lainsäädännössämme opetuksen tavoitteet on määritelty laajasti. Perusopetuslaiksi annetun lakiehdotuksen (HE 86/1997) mukaan opetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvamista hyväksi ja

tasapainoisiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Lisäksi opetuksen tulee edistää tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana.

Järjestäytynyt yhteiskunta edellyttää jäseniltään tarpeellisten tietojen ja taitojen omaksumisen lisäksi kykyä kantaa vastuuta omista tekemisistään ja toisista ihmisistä. Yhteiskunta ei voi toimia, ellei sen jäsenet käyttäydy sovittujen sääntöjen mukaisesti. Näin on myös koulu yhteisössä. Koulussa noudatettavien sääntöjen merkitys tulee ymmärrettäväksi, jos säännöt perustellaan johdonmukaisesti. Sääntöjen mukaisesti toimiminen koituu viime kädessä koko yhteisön ja kaikkien sen jäsenten eduksi. Siksi sovituista säännöistä kiinni pitäminen on tärkeää.

Koulua voidaan pitää yhteiskuntana pienoiskoossa, jossa lapset oppivat monia sosiaalisen maailman lainalaisuuksia. Rikollisuuden ehkäisyn näkökulmasta on oleellista, että koulun toimintaa suunnitellaan siten, että koulun normijärjestelmä toimii johdonmukaisesti, ennustettavasti ja luotettavasti. Normijärjestelmien täytyy olla aikuisten ylläpitämiä ja tukemia. Koulu yhteisön aikuisten täytyy osoittaa käyttäytymisessään vastuuta työtovereistaan ja oppilaista.

Koulussa kasvuikäiset ovat yhdessä oppimassa yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja toiveineen, pelkoineen, päähänpistoneen ja huomiontarpeineen. Koulun arkipäivän pulmatilanteet tarjoavat runsaasti mahdollisuuksia oikeudenmukaisuuskysymysten pohdiskeluun ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen. Siksi koululla on mahdollisuus opettaa lapsia ja nuoria yhteisöllisyyteen, yhdessä kasvamiseen ja toisten huomioimiseen. Näitä mahdollisuuksia ei kuitenkaan riittävästi käytetä hyväksi. Koulu ei ole yhteiskunnasta erkautunut saareke, vaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa siihen. Koululla on siten mahdollisuus muovata ja kehittää koko yhteiskuntaa.

2.2 Koulun merkitys yhteiskunnallisen tasa-arvon toteuttajana

Suomessa on toteutettu pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan ihannetta. Yleistä hyvinvointia ja kansalaisten todellista taloudellista ja sosiaalista tasa-arvoa on pyritty lisäämään resursseja uudelleen jakavien sosiaalipoliittisten järjestelmien avulla. Tämä on ollut myös rikosentorjunnan kannalta oleellista. Jälkitekollisessa yhteiskunnassa sukulaisten vastuu hyvinvoinnin turvaamisessa on vähentynyt. Sosiaalipolitiikan tarkoituksena on taata kohtuulliseksi katsottu elintaso ja sosiaalinen turvallisuus sekä ehkäistä ja korjata sosiaalisia ongelmia. On oletettu, että hyvällä sosiaalipolitiikalla voidaan vähentää vaikeuksiin joutuvien ihmisten määrää.

Samoin eräs nykyaikaisen koulutuspolitiikan alkuperäisistä ajatuksista on tasa-arvon lisääminen kouluissa ja yhteiskunnassa. Tasa-arvoisuus sekä koulutukseen pääsyssä että koulutusedellytysten turvaamisessa ovatkin olleet maassamme yleisesti hyväksytyjä periaatteita jo useita vuosikymmeniä. Tasa-arvoisen koulun ajatus edellyttää myös, että kaikilla oppilailla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä todetaan myös valmisteilla olevassa perusopetuslaissa. Hallituksen esityksen mukaan (HE 86/1997, § 29) koulutuksen järjestäjiä tulisi velvoittaa huolehtimaan esimerkiksi siitä, etteivät oppilaat joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteeksi koulussa tai muussa koulun toiminnassa.

Tasa-arvon edistämiseksi kouluissa on tehty paljon. Koulutustason kohottamisen tavoite koskee kaikkia ja parempaan tulokseen pääsemiseksi oppilaiden yksilölliset erot on pyritty huomioimaan. Koulunkäyntivaikeuksista kärsivien lasten ja nuorten tasavertaisuus

oppilaina on pyritty turvaamaan antamalla heille tiedollisesti ja teknisesti oikeantasoisista opetusta. Yleisopetuksen keinot eivät aina riitä erilaisten tarpeiden ja edellytysten huomioimiseen, vaan lisäksi tarvitaan erityisopetusta. Myös esikoulujärjestelmä hyödyttää erityisesti niitä, joilla on oppimisvaikeuksia tai heikko sosiaalinen tausta.

Koulumaailmassa on aina tietty määrä kilpailua. Tätä ei voida välttää. Toisia oppilaita vastaan kilpaileminen saattaa tulehduttaa koulu yhteisön ilmapiiriä. Kilpailun tulee olla enemmän kilpailua itsensä kanssa kuin toisia vastaan. Nykyisin työskennellään arviointikriteereiden standardisoimiseksi maan kattavasti. Näin saadaan eliminoitua koulujen välistä vaihtelua oppilaiden arvioimisessa.

2.3 Koulutuspoliittisten päätösten vaikutus rikollisuuteen

Valtion ja kuntien väliset toimivaltasuhteet ovat viime vuosina oleellisesti muuttuneet. Tehokkuuden lisäämisen vaatimukset ovat edellyttäneet julkishallinnolta yhä hajautetumpaa, joustavampaa ja osallistuvampaa päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmää. Aikaisemmin voimakkaasti keskushallintoinen koulu on korvattu järjestelmällä, jossa kunnalla on suuri itsemääräämisoikeus. Vuoden 1993 alusta lähtien opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuusjärjestelmiä muutettiin siten, että valtionosuus kustannuksiin suoritetaan kunnille kokonaisuutena eikä käyttötarkoitusta rajata. Kuntien liikkumavara resurssien kohdentamisessa eri sektoreille ja oppilaitoksille on siten huomattavasti lisääntynyt. Kunnilla on nykyisin selvästi aiempaa enemmän päätäntävaltaa koulutuspolitiikkaan liittyvissä asioissa. Tämä kehitys on siirtänyt myös vastuun tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien turvaamisesta valtiolta kunnalle. Rikoksantorjunnan kannalta onkin tärkeää, että kuntien asukkaille edelleen turvataan vähintään minimitasoiset kouluttautumismahdollisuudet.

Koulutusta koskevaa lainsäädäntöä on muutettu useaan otteeseen viime vuosien aikana. Uusien säännösten ja määräysten perusteella oppilaitoksen ja niiden ylläpitäjät voivat entistä itsenäisemmin päättää toiminnastaan kansallisten tavoitteiden mukaisesti. Lisäksi oppilaitoksia kannustetaan profiloitumaan omaleimaiseen toimintaan. Opetushallitus antaa opetussuunnitelmien laadintaa varten opetussuunnitelman perusteet, joissa määritellään perusopetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Tämä jättää opetuksen järjestäjille laajan harkintavallan siitä, miten ja missä muodossa paikallinen opetussuunnitelma hyväksytään.

Koulutoimen heikko valvonta saattaa johtaa tilanteeseen, jossa maan ja kunnan eri osissa asuvat joutuvat eriarvoiseen asemaan koulutuspalvelujen saatavuuden ja laadun suhteen.

Eräs syrjäytymiskehitystä ratkaisevasti vähentänyt koulutuspoliittinen toimi on ollut erityisopetus. Erityisopetuksella täydennetään ja tuetaan yleisopetuksen antamaa koulutusta. Sitä annetaan oppilaille, jotka vamman, sairauden tai muun syyn vuoksi eivät selviydy opinnoistaan ilman lisätukea. Tuen tarpeesta kertoo erityisopetuksen laajuus. Tällä hetkellä noin 16 % (94 000) oppivelvollisista saa jonkinasteista erityisopetusta. (Laukkanen 1996, 1.) Tuoreen tutkimuksen mukaan peruskouluvaiheeseen liittyvä erityisopetus on ollut monella tapaa onnistunutta. Erityisluokilla on pääsääntöisesti viihdytty. Niissä on usein onnistuttu luomaan epämuodollinen, mutta oikeudenmukainen kurin ja oppimisen ilmapiiri. Tämyntyyppisiä erityispedagogisia menetelmiä tulisikin ulottaa myös peruskoulun jälkeiselle koulutusuralle. (Jahnukainen 1997, 191-2.)

Koulupoliittisten päätösten vaikutusta rikollisuuteen ei aina ole helppo arvioida. Esimerkiksi viime vuosikymmeninä erityisopetusta on pyritty järjestämään koulu yhteisön yhteydessä, siihen integroivasti, eikä erillisinä leimaavina yksikköinä. fyysisiltä ja sosiaalisilta

taustoiltaan erilaisia nuoria kasvatetaan yhä useammin samassa kouluuyhteisössä. Näin luodaan yhteisöllisyyttä erilaisten ihmisten välille. Toisaalta on myös arvoitu, että sekä erityisopetusta saavien että muiden oppilaiden opiskelurauha saattaa häiriytyä, jos opetusta liiaksi yhdistetään.

III KOULUISSA TAI KOULUN LÄHIPIIRISSÄ ESIINTYVIÄ ONGELMIA

3.1 Rikollisuus

Kansainvälisesti verraten Suomen rikollisuustilanne kouluissa on melko hyvä. Suomessa on esimerkiksi alhaiset väkivaltaluvut verrattuna moneen muuhun maahan. Nuorten tekemät vakavat rikokset tapahtuvat harvoin koulussa.

Rikostilastojen valossa nuoruus on elämänkaaren rikosaktiivisinta aikaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että noin 15-20-vuotiaana suurempi osa ikäryhmästä syyllistyy rikollisiin tekoihin kuin sitä ennen tai sen jälkeen. Rikosaktiivisin ikä vaihtelee eri teoissa: esimerkiksi näpistykset huipentuvat varhaisemmassa iässä kuin huumerikokset. Samalla on kuitenkin muistettava, että aikuiset tekevät suurimman osan rikollisista teoista, vaikka nuorissa ikäryhmissä osallistuminen rikollisuuteen on tilastojen valossa laajempaa.

Nuorten tekemien varkausrikosten määrä kasvoi 1980-luvulla, mutta sen jälkeen rikokset ovat vähentyneet. Pahoinpitelyrikokset ovat jonkin verran lisääntyneet viimeisten 15 vuoden aikana (Kivivuori 1997b, 91-105).

Kun arvioidaan koulujen turvallisuustilannetta, poliisitilastosta ei juurikaan ole hyötyä. Valtaosa koulussa tapahtuvasta nuorten lainvastaisesta tai koulun säännöissä kielletystä toiminnasta ei koskaan tule poliisin tietoon; osa ei tule myöskään opettajien tietoon. Jos oppilaiden todellisesta käyttäytymisestä halutaan luotettavaa, tutkimukseen perustuvaa tietoa, on asia tutkittava suoraan. Esimerkiksi nuoriin kohdistetuilla kyselyillä voidaan täydentää virallisten rikostilastojen antamaa kuvaa.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen hanke nuorten rikollisen ja kielletyn toiminnan mittaamiseksi säännöllisin väliajoin perustuu tällaiseen itse ilmoitetun rikollisuuden menetelmään. Hankkeessa on toistaiseksi tehty neljä mittausta, joista laajimpaan osallistui 4200 yhdeksäsluokkalaista oppilasta 45 koulusta (Kivivuori 1997a). Tutkimusmenetelmän mukaisesti sekä tutkimukseen osallistuvat koulut että kyselyyn vastanneet oppilaat pysyvät nimettöminä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten osallistumista 18 eri tekotyyppiin. Tekojen vakavuusaste vaihtelee melko paljon, kuten taulukosta 1 voidaan havaita. Taulukon alin rivi osoittaa, että vain noin yksi neljäsosa nuorista oli kuluneen vuoden aikana pidättynyt kaikista kysytyistä teoista.

Taulukko 1 Vähintään yhden kerran **viimeksi kuluneen vuoden aikana***)teon tehneiden oppilaiden osuus kaikista oppilaista (prevalenssi). Prosentteina. Painotetut luvut. Lähde: Kivivuori 1997a.

teko	yhteensä	tytöt**)	pojat**)
luvaton poissaolo koulusta	42	44	41
koulusta varastaminen	27	25	30
ilman ajokorttia ajaminen	25	14	35
toisen oppilaan kiusaaminen	22	16	27
kotoa varastaminen	22	23	20
maksamatta matkustaminen	22	22	22
kaupasta/kioskista varastaminen	19	20	18
seiniin kirjoittelu/piirtely	18	23	14
vahingonteko (ei koulussa)	16	10	22
humalassa ajaminen	16	8	24
osallistuminen tappeluun	14	8	19
vahingonteko (koulussa)	13	8	18
varastetun tavaran osto	11	7	14
lääkkeiden väärinkäyttö	8	12	4
pahoinpitely	7	5	9
kotoa karkaaminen	7	9	6
miedon huumeen käyttö	7	8	6
autovarkaus	1	1	2
ei ole tehnyt em. tekoja	26	28	24
N	4204	2091	2093

*) Nuoret vastasivat kyselyyn toukokuun alussa 1996.

***) Suurempi (korkeampaa rikostasoa osoittava) luku on lihavoitu, jos ero on merkitsevä vähintään tasolla $p=.05$. (Ks. liite 1, taulukko B)

Osa teoista vaihtelee selvästi kunnan taajama-asteen mukaan. Esimerkiksi mietoja huumeita kokeilleiden tai käyttäneiden osuus nousi eräissä kaupunkikouluissa yli 20 prosenttiin.

Taulukkoa 1 tarkasteltaessa on huomattava, että luvuissa ovat mukana myös nuoret, jotka tekivät teon vain kerran kuluneen vuoden aikana. Jos tarkastellaan tekojen määriä, huomataan, että teot kasaantuvat vähemmistöille. *Pieni vähemmistö nuorista tekee valtaosan teoista* (Kivivuori 1997a, 32-34). Tämä kriminologiassa yleisesti tunnettu tulos on rikosentorjunnan kannalta keskeinen. Siitä voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä:

(1) koko nuorisoa ei pidä leimata rikolliseksi väestöosaksi ja

(2) koulussa tehtävää rikosentorjuntaa kannattaa kohdistaa erityisesti siihen pieneen ryhmään nuorista, joka tekee suurimman osan teoista.

Vuoden 1996 nuorisoriikollisuuskyselyssä havaittiin myös se, että vähemmistö teon tehneistä ilmoitti jääneensä kiinni tuoreimmasta teostaan. Esimerkiksi kiusaamisesta ilmoitti jääneensä kiinni vain joka kuudes. Kiinni jääneistä kiusaajista vain joka viides ilmoitti saaneensa teosta jonkin seuraamuksen. Jos tämä heijastaa epäohdonmukaista rangaistuskäytäntöä, tilanne on koulun normikasvatuksen ja rikosentorjunnan kannalta kielteinen, koska sosiaalinen kontrolli lisää oppilaiden turvallisuutta ja motivoi sääntöjen noudattamista (Kivivuori 1997d).

Tyttöjen rikollisessa käyttäytymisessä on todettu muutoksia. Erityisesti päihteiden käyttö ja aggressiivinen käyttäytyminen ovat yleistyneet (Honkatukia 1997).

Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on tutkittu myös oppilaiden opettajiin kohdistamaa häirintää ja väkivaltaa. Loukkaavaa käytöstä oli koko uransa aikana kokenut 73 % opettajista ja lukuvuoden 1996-1997 aikana 52 %. Konkreettisen väkivallan kohdalla vastaavat osuudet olivat 9 % ja 3 % (Kivivuori 1997c). Tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että opettajiin kohdistuva loukkaava käyttäytyminen ja hoitoa vaatinut väkivalta olisi jonkun verran vähentynyt vuosien 1995 ja 1997 välillä (mt. 16-17). Työtilanteissa koettua väkivaltaa käsittelevissä tutkimuksissa opetustyö ei ole näyttänyt erityisenä riskiämmattina (Haapaniemi & Kinnunen 1997).

3.2 Päihteiden käyttö

3.2.1 Alkoholi

Viime aikoina nuorten riehakas humalajuominen on herättänyt runsaasti julkista huomiota. Tuore kansainvälinen tutkimus osoittaaakin suomalaisnuorten juovan itsensä humalaan useammin kuin ikätoverinsa muualla Euroopassa keskimäärin (Ahlström 1997.). Tutkimuksen mukaan yli neljäsosa 15-16-vuotiaista oli ollut humalassa vähintään parikymmentä kertaa elämänsä aikana. Kolme neljäsosaa suomalaisnuorista ja vain puolet kaikista kansainväliseen tutkimukseen osallistuneista oli ollut humalassa vähintään kerran vuoden aikana. Tytöt juovat lähes yhtä paljon kuin pojat. Myös nuorten tupakointi on Suomessa tavallista yleisempää. (Ahlström ym. 1996.)

Pääkaupunkiseudun pojat eivät humalatiheyden osalta eroa muun maan pojista, mutta pääkaupunkiseudun tyttöjen humalatiheys on suurempi kuin koko maan tyttöjen. Tytöt ovat erityisesti Helsingin seudulla alttiita kokeilemaan pillereitä ja alkoholia sekä uni- ja rauhoittavia lääkkeitä. (Emt.) Helsingissä tehdyssä tutkimuksessa tosi humalassa ainakin kerran oli ollut puolet 8. luokkalaisista, kaksi kolmasosaa 9. luokkalaisista, 4/5 lukiolaisesta ja 9/10 ammattioppilaitoksen oppilaasta. Osuudet olivat samoja tytöillä ja pojilla. Ainoastaan lukiossa ja ammattioppilaitoksissa oli toistuva humalajuominen yleisempää pojilla kuin tytöillä (Rimpelä ym. 1996.)

Vapaa-ajan alkoholin käytöllä on selviä vaikutuksia koulutyöskentelyyn poissaolojen ja keskittymiskyvyttömyyden muodossa. Alkoholin käyttö kouluissa on sen sijaan harvinaista. Alkoholistä päihtynyt oppilas on helppo havaita kouluyhteisössä.

3.2.2 Lääkkeet ja huumeet

Lääkeaineiden päihdekäyttö ja huumeusaineiden käyttö ovat lisääntyneet maassamme. Suonensisäinen huumeiden käyttö on ainakin toistaiseksi pysynyt marginaalisena ilmiönä, joskin se on viime vuosina yleistynyt nuorten keskuudessa. Yleisimmin käytetyt ja eniten

haittoja aiheuttavat päihteet ovat edelleen tupakka sekä alkoholi. Käytetyin laiton huumausaineemme on kannabis.

Koko maan 15-16-vuotiaiden koululaisten huumausaineiden käyttöä selvittäneen tutkimuksen mukaan hieman yli 5 % ikäryhmästä kertoi käyttäneensä laittomia huumeita. Alkoholia ja lääkkeitä yhdessä oli käyttänyt noin 20 % vastanneista, kannabista 5 % ja muita laittomia huumeita 1 %. Koululaisten keskuudessa ystävät vastaavat noin puolesta huumausaineiden tarjonnasta. (Ahlström ym. 1996.) Vuonna 1995 tehdyn nuorisoriikollisuustutkimuksen mukaan 15-16-vuotiaista koululaisista 7 % ilmoitti käyttäneensä kannabista ainakin kerran kuluneen vuoden aikana. Pääkaupunkiseudun nuorista 16 % oli käyttänyt kannabista vuoden aikana (tytöt 18 %, pojat 13 %). (Kivivuori 1997a.)

Vuonna 1996 helsinkiläisille koululaisille tehdyn kyselyn mukaan peruskoulun kahdeksannen luokan oppilaista 22 % oli joskus kokeillut huumaavia aineita (myös lääkkeitä päihtymystarkoituksessa, liuottimia, alkoholia ja pillereitä yhdessä). Lukiolaisista 33 % ja ammattioppilaitoksissa opiskelevista 42 % oli kokeillut huumaavia aineita. Kaikista oppilaista 12 % ilmoitti käyttäneensä huumaavia aineita yhteensä yli 4 kertaa. (Rimpelä ym. 1997.)

3.3 Koulukiusaaminen ja väkivalta kouluissa

Koulukiusaaminen on runsaasti esillä julkisuudessa. Päihteiden käytön ohella se on viime aikoina ehkä eniten julkista huomiota saanut nuoriin liittyvä asia. On esitetty arvoita, joiden mukaan Suomen peruskouluissa kiusaamisen kohteena on joka viikko n. 50000 lasta tai nuorta. Vuonna 1994 tehdyssä kansainvälisessä tutkimuksessa kävi ilmi, että Suomessa 8 % oppilaista joutui kiusatuksi joka viikko ja 2-3 kertaa kuukaudessa kiusaamisen kohteena oli ollut 15 % oppilaista. Kolmasosa oppilaista kertoi itse osallistuneensa kiusaamiseen. Pojista noin joka kymmenes mutta tytöistä vain joka sadas osallistui viikottain muiden koululaisten kiusaamiseen. Kiusatuksi tulemisen ja toisten kiusaamisen yleisyys ei eronnut merkittävästi maan eri osissa eikä kaupunkien ja maaseudun välillä. Kansainvälisessä vertailussa tuli esiin, että Suomessa kiusaaminen on kansainvälistä keskitasoa. (Kannas 1995.)

Varsinaisen väkivallan kohteeksi joutumisesta kouluissa ei ole tutkimustietoja. Ruotsalaisten koulujen 9. luokilla joutuu vuosittain 1 500 poikaa ja 500 tyttöä (3 % ja 1 % vuosiluokasta) niin vakavan väkivallan kohteeksi, että he joutuvat käymään sairaanhoitajan, lääkärin tai hammaslääkärin vastaanotolla. Lievämmän väkivallan kohteeksi on joutunut 12 % pojista ja 3 % tytöistä. Kouluväkivalta on keskittynyt kaupunkeihin ja lähiöihin. (Alexandersson 1997.)

Suomalaisissa nuorisoriikollisuustutkimuksissa (Kivivuori 1997a) on käynyt ilmi, että yksi viidestä oppilaasta (22 %) oli viimeksi kuluneen vuoden aikana kiusannut toista oppilasta koulussa tai koulumatkalla. Pojat kiusaavat enemmän kuin tytöt ja pojat ovat myös useammin kiusauksen kohteena. Poikien harjoittama kiusaaminen on myös useammin fyysistä kuin tyttöjen harjoittama kiusaaminen. Pojilla kiusaamiseen liittyi ruumiillinen ulottuvuus 32 %:ssa tapauksista, kun tytöillä vastaava osuus oli vain 6 %. Tyttöjen harjoittama kiusaaminen onkin tyypillisesti henkistä, epäsuoraa ja ulkopuoliselle huomaamatonta. (Olweus 1992.)

Nuorisoriikollisuustutkimuksessa kävi myös ilmi, että 7 % oppilaista oli kuluneen vuoden aikana hakannut toisen henkilön. Teko oli pojilla yleisempi kuin tytöillä. Tapauksista 15

%:ssa uhri oli tarvinnut ensiapua. Harvinaisempaa oli, että uhri joutui käymään lääkärissä (6 %) tai että hän tarvitsi sairaalahoitoa (7 %).

Eräs koulukiusaamista ja kouluväkivaltaa ylläpitävä voima on yhteiskuntaan läpitukenut maskuliininen aggressiivisuus. Aggressiivisuuteen perustuvia käyttäytymismalleja vahvistetaan jatkuvasti esimerkiksi joukkotiedotusvälineissä, elokuvissa ja videopeleissä. Muodossa tai toisessa väkivalta on osa normaalia elämää. Sota, urheilu yms. areenat ovat väkivallan kenttiä, joissa väkivalta on hyväksyttyä ja jopa sankarillista. Väkivaltaa uusinnetaan erityisesti poikien leikeissä. Myös kotiolut ovat tärkeitä. Väkivaltaisten lasten vanhemmat usein kannustavat poikiaan aggressiiviseen käyttäytymiseen ja asenteisiin. (ks. esim. Grönfors 1994.)

Koulukiusaamisella ja erityisesti sen kohteeksi joutumisella saattaa olla kauaskantoisia seurauksia. Oppilaan täytyy kokea koulunsa turvalliseksi, jotta hän voisi viihtyä siellä. Kiusatun ja kiusaajan välillä vallitsee voimasuhteiden epätasapaino. Kiusaamisen kohteeksi joutuneelle pelko ja ahdistus saattaa aiheuttaa koulunkäyntivaikeuksia ja itsetunto-ongelmia sekä läpi elämän kestäviä traumaattisia muistoja (Olweus 1992). Erityisen vahingoittavaa kiusaaminen on silloin, kun sen kohteeksi joutunut jää vaille perheen ja omaisten tukea. Kiusaamisella on varsin selkeä yhteys myöhempään rikollisuuteen ja muihin sosiaalisiin ongelmiin. Rikoksentehtäjäiden elämänuraa jälkikäteen tarkasteltaessa on käynyt ilmi, että lapsuudessa heillä on ilmennyt tavallista enemmän muiden kiusaamista sekä käytös- ja oppimisongelmia (Hämäläinen & Pulkkinen 1995).

Aktiivisten kiusaajien ja kiusattujen lisäksi myös muut kouluyhteisön lapset ovat monin tavoin prosessissa mukana. Useimpia yhteisön jäseniä vaaditaan ottamaan kantaa tapahtuvaan: heidän täytyy asettua joko puolustamaan kiusattua tai tukemaan kiusaajia. Salmivallin (1995) tutkimusten mukaan täysin ulkopuolisia on vain neljännes lapsista. Kiusaaminen vaikuttaa siten varsin voimakkaasti koko luokka- tai kouluyhteisön ilmapiiriin.

Aktiivisesta keskustelusta huolimatta koulukiusaamiseen ei ole riittävällä tarmolla tartuttu. Osaksi keskustelu on suuntautunut liikaa opettajien moittimiseen. Huomion kiinnittäminen koulukiusaamiseen näyttää vaihtelevan kunnittain ja kouluittain. Esimerkiksi Helsingissä on koulukiusaamisen ehkäisemiseksi tehty runsaasti töitä (ks. esim. Tikkanen 1997). Työskentelystä on saatu hyviä kokemuksia ja menetelmiä voitaisiin soveltaa muissakin kunnissa. Koulukiusaamisen ehkäisemiseen tarvitaan jatkuvaa ja pysyvää arvokeskustelua. Projektiluontoisten ehkäisy-yritysten vaikutus jää usein lyhytaikaiseksi.

Tutkimusten mukaan eräs koulukiusaamista edistävä tekijä on reagoinnin puute. Opettajat eivät tiedä miten toimia kiusaamistilanteissa ja he sulkevat silmänsä silloin, kun puuttumista kipeimmin tarvittaisiin. Oppilaille muodostuu käsitys, että kiusaajat voivat toimia vapaasti ja hallita muita oppilaita, koska aikuiset eivät reagoi tapahtuvaan. Koulun kulttuurin uudistaminen onkin nähty olennaiseksi tekijäksi muutoksiin pyrittäessä. Helsingissä on 1990-luvun alussa selvitetty (Tikkanen 1997), voiko koulukiusaamisen määrää vähentää tai sen laatua lieventää vaikuttamalla kouluyhteisöjen normi-ilmastoon ja kiusaamiseen liittyviin toimintatapoihin. Tutkimus antoi selkeän myöntävän vastauksen. Jatkuvasti kiusattujen oppilaiden määrä väheni puolella.

Muunkinlaisia projekteja on maassamme kokeiltu. Mm. Laukaan kummisysteemissä paikkakunnan aikuiset osallistuvat lasten kasvatukseen ilmoittautumalla kummeiksi koululaisille. Perusajatuksena on, että paikallisyhteisö tarttuu ongelmiin yhdessä. Malli soveltuu erityisen hyvin pienille paikkakunnille. Toisaalta myös lähiöt saattavat muodostaa

samantyyppisen paikallisyhteisön. Esimerkiksi Tampereen Hervannassa on tehty menestyksellistä lähiötyöskentelyä.

Pienet paikkakunnat on havaittu hankaliksi koulukiusaamisen käsittelyn osalta. Ilmapiiri ei useinkaan ole kovin suvaitseva ja avoin ja opettajilta puuttuu valmiuksia käsitellä arkoja asioita. Toisaalta koulussa tapahtuvaa kiusaamista voi ehkäistä se, että lasten vanhemmat tuntevat toisensa.

3.4 Koulussa viihtymättömyys ja luvattomat poissaolot

Jatkuvat poissaolot liittyvät usein ongelmiin koulussa tai yksityiselämässä. Rikollisuutta ja päihteiden käyttöä esiintyy muita enemmän sellaisten nuorten keskuudessa, jotka eivät ole kiinnostuneita koulusta, menestyvät huonosti ja joilla on paljon poissaoloja. Poissaolojen on havaittu kytkeytyvän esimerkiksi koulukiusaamiseen ja jatkuva luvaton poissaolo koulusta on merkittävä riskitekijä tulevaisuuden rikollisuudelle.

Luvattomista poissaoloista ei ole riittävästi tietoa ja on melko vaikeata päätellä, ovatko poissaolot viime vuosina yleistyneet. Nuorisorikollisuustutkimuksissa (Kivivuori 1997a) on käynyt ilmi, että 44 % tytöistä ja 41 % pojista on viimeksi kuluneen vuoden aikana ollut ainakin kerran luvatta pois koulusta. Näissä tutkimuksissa trendit olivat alenevia.

Luvattomiin poissaoloihin saattaa osaltaan vaikuttaa myös heikentynyt kouluviihtyvyys. Viihtymättömyyteen reagoidaan poissaoloilla ja norminavastaisella käyttäytymisellä. On myös arveltu, että vanhempien kontrolli on heikentynyt sekä kotona että koulussa. Poissaoloja ei enää seurata yhtä tarkasti kuin ennen.

Kouluviihtyvyyttä käsittelevissä tutkimuksissa nuoret määrittelevät koulun ja opiskelun elämänsä tärkeimmäksi asiaksi. Oppilaat ovat yleisesti sitä mieltä, että koulunkäynti on hyödyllistä ja että koulussa oppii paljon. Tästä huolimatta suomalaiset lapset viihtyvät peruskoulussa varsin huonosti. WHO:n kansainvälisessä tutkimuksessa (Kannas ym. 1995) kävi ilmi, että vertailussa mukana olleesta 24 maasta ainoastaan venäläiset lapset viihtyvät koulussa suomalaisia heikommin ja hekin luultavasti eri syistä. Suomessa suhdetta opettajiin ei koeta yhtä myönteiseksi kuin muissa maissa. Oppilaat kokevat, että opettajat eivät kannusta heitä tarpeeksi. Suomalaisoppilaat myös arvioivat oman koulumenestyksensä huonommaksi kuin oppilaat useimmissa muissa maissa ja tuntevat itsensä riittämättömiksi. Osaamisen ja menestymisen tunteet ovat varsin selvästi yhteydessä kouluviihtyvyyteen. (Kannas ym. 1995.) Oppilaiden käsitysten mukaan erityisesti oppilaiden kannustamisessa ja oikeudenmukaisessa kohtelussa on huomattavasti parantamisen varaa. (Linnakylä & Malin 1997.)

Suomessa kouluviihtyvyydessä näyttää olevan selviä sukupuolten välisiä eroja. Pojat suhtautuvat koulunkäyntiin selvästi kielteisemmin kuin tytöt. Kansainvälisissä vertailuissa on lisäksi käynyt ilmi, että Suomessa opettajat rohkaisevat oppilaita ilmaisemaan omia mielipiteitensä oppitunnilla selvästi vähemmän kuin muissa maissa. Suomessa koulu koetaan myös useammin kuormittavana kuin muissa maissa. Koulunkäynnistä räsytään yhä selvemmin iän karttuessa. Vuosina 1993 ja 1994 suoritetuissa WHO:n kansainvälisessä koululaistutkimuksessa suomalaisista pojista joka kymmenes ja tytöistä joka viides koki koulutyön hyvin kuormittavana. Yleisimpiä stressin aiheuttajia ovat kokeet, opettaja ja kiireisyys (Liinamo & Kannas 1995). Opettajien ja oppilaiden kokema kuormittuneisuus ovat osittain toisistaan riippuvaisia ilmiöitä. Opettajien stressi heijastuu koulunpitoon ja samoin oppilaiden kuormittuneisuudesta johtuva rauhattomuus ja vähäisempi oppimisvireisyys lisää opettajiin kohdistuvaa räsytystä. (Kannas ym. 1995.)

Koulussa viihtymättömyys kärjistyy pahimmillaan kouluvastaisiin asenteisiin, joille maassamme on pitkät perinteet. On myös mahdollista, että velvollisuudentunne yhteiskuntaa kohtaan on viime vuosina heikentynyt. Tiettyihin alakulttuureihin liittyy käsityksiä siitä, että nuoret ovat yhteiskunnan yläpuolella, eikä heitä sido konventionaalisen yhteiskunnan tavat ja normit. Joillakin oppilailla poissaoloihin saattaa osaltaan vaikuttaa myös ajoittain ilmenevät masennuskaudet.

3.5 Opettajien suhde oppilaisiin ja työrauhan puute

Työrauhan ja opettajien auktoriteetin puuttumisesta kouluissa on viime aikoina keskusteltu paljon. Monissa kouluissa rauhaton ja turvaton opiskeluympäristö mitä ilmeisemmin onkin aito ongelma. Opettajilta on viety pois auktoriteettia kaventamalla heidän puuttumismahdollisuuksiaan etenkin 1970 ja -80 luvuilla. Auktoriteetin puute on vaikuttanut sekä opettajien että oppilaiden työrauhaan.

Auktoriteettiaseman heikkeneminen ei tarkoita sitä, etteikö suomalaisessa asenneilmastossa koulua ja opettajan ammattia edelleen arvostettaisi. Suomen Kuvalehden teettämässä ammattien arvostustutkimuksissa opettajien arvostus on osoittautunut hyväksi. Vuoden 1996 tutkimuksessa peruskoulun luokanopettaja sijoittui 62:lle sijalle ja aineenopettaja 69:lle sijalle. Arvostus on kasvamassa, sillä vuonna 1991 vastaavat sijat olivat 96 ja 86. Erityisen arvostettuja ovat erityisluokkien opettajan (28:s vuonna 1996 ja 48:s vuonna 1991), lukion rehtorin (30:s ja 34:s) ja kieltenopettajan ammatit (35:s ja 56:s).

Kyse on enemmänkin siitä, että opettajan rooli on viime vuosina muuttunut. Opettaja ymmärretään enemmänkin keskustelijana tai keskusteluttajana kuin lapsia tiettyyn muottiin mankeloivana auktoriteettina. Tämä varsin hyväksyttävä roolinmuutos ei saisi merkitä sitä, että opettajalta katoaa kosketus luokan ryhmadynamiikkaan. Keskustelevan ja myös toisten ihmisten näkemyksiä arvostavan ilmapiirin luominen vaatii runsaasti monipuolisia valmiuksia. Näitä valmiuksia tulisi antaa opettajankoulutuslaitoksissa.

Rikollisuuden ehkäisemisessä opettajat ovat ratkaisevassa asemassa. Opettaja on vastuussa siitä, mitä luokahuoneessa tapahtuu ja minkälaiset eväät oppilas elämäänsä varten saa. Opettajien soveltavuuteen tulisikin kiinnittää nykyistä enemmän huomiota opettajankoulutuslaitosten oppilasvalinnoissa.

Opettajankoulutuslaitosten opetussuunnitelmat vaihtelevat melko runsaasti. Joissain korkeakouluissa ei lainkaan opeteta erityispedagogiikkaa. Opettajien koulutuksessa tulisi entistä perusteellisemmin käsitellä luokkayhteisön sosiaalista dynamiikkaa ja opetustilanteita suurissa luokissa tulisi myös enemmän harjoitella. Positiivinen kehitys on, että valintaperusteissa kiinnitetään nykyisin entistä enemmän huomiota hakijoiden persoonallisiin edellytyksiin. Toisaalta opettajayhteisössä vallitseva sosiaalinen paine usein latistaa tuoreet ja persoonalliset uudistamishalut.

Viime vuosina erityisesti matemaattisten ja luonnontieteellisten aineiden sekä kielten opetusmenetelmiä on haluttu kehittää. Tämä on siinä mielessä huolestuttavaa, että oppilaan persoonallisuuden kehitys jää helposti vähälle huomiolle, vaikka sen tulisi olla yksi koulun tärkeimmistä funktioista. Eräs samaan suuntaan vaikuttava seikka saattaa olla myös se, että tietoon perustuvien aineiden oppiminen on helposti mitattavaa ja seurattavaa. Tällä alueella voi helpommin korjata näkyviä tuloksia kuin persoonallisen kasvun alueella. Ylioppilaskirjoitusten suuri painoarvo yhteiskunnassamme edelleen

korostaa tietoon perustuvien oppiaineiden saamaa suurta painoarvoa opetussuunnitelmissa.

Johtajuuskysymys koulussa on nähty tärkeäksi. Rehtorilla on erittäin suuri vaikutus koulun asioiden hoitoon ja ilmapiiriin. Rehtoreiden koulutusta tuleekin kehittää opettajien ammattikoulutuksen ohella.

IV KOULUN MAHDOLLISUUDET RIKOLLISUUDEN EHKÄISYSSÄ

Koulussa tapahtuva rikosentorjunta voidaan karkeasti jakaa ympäristöön vaikuttaviin strategioihin ja yksilöön vaikuttaviin strategioihin (Gottfredson 1997). Ympäristöön vaikuttavilla strategioilla pyritään parantamaan kouluympäristöön ja opiskeluympäristöön liittyviä tekijöitä. Tällaisia strategioita ovat esimerkiksi koulun johtamisen tehostaminen, kouluilmapiirin parantaminen ja luokkakoon pienentäminen. Yksilöön pyritään vaikuttamaan esimerkiksi oikeuskasvatuksen avulla. Koulu voi lisäksi toimia yhteistyössä muitten tahojen kanssa.

4.1 Yksilöön vaikuttavat rikosentorjuntastrategiat

4.1.1 Onnistumisen kokemukset koulussa

Erityisesti lapset, jotka eivät kotoaan saa tukea koulunkäyntiinsä kokevat koulun usein ahdistavaksi ja vaativaksi. Tämä tuottaa aikanaan yhteistyöongelmia opettajien ja muiden oppilaiden kanssa. Suhde kouluun viilenee ja kiinnostus suuntautuu hauskempiin ja helpompiin asioihin. Heikko yhteys kouluun vahvistaa rikollista ja norminvastaista käyttäytymistä.

Koulun tulee voimakkaasti pyrkiä lasten ja nuorten minäkuvan kirkastamiseen ja itsetunnon kohentamiseen. Antamalla lapsille ja nuorille positiivisia onnistumisen kokemuksia koulussa, voidaan vaikuttaa oppilaiden häiritsevään ja sääntöjenvastaiseen käyttäytymiseen. Koulujen ainevalikoimaa tulisi monipuolistaa. Näin mahdollisimman moni pystyy löytämään alueen, josta saa onnistumisen kokemuksia. Positiiviset kokemukset vahvistavat ja tiivistävät oppilaan suhdetta kouluun.

Opettajan vahva itsetunto heijastuu lapseen. Itsetunnon vahva aikuinen hyväksyy erilaisuuden, sietää epävarmuutta ja käyttää joustavia kasvatusratkaisuja. Itsetunnon vahvan opettajan ohjauksessa lapsi ja nuori tuntee olonsa turvalliseksi ja rauhalliseksi. Opettaminen on vuorovaikutusta, jossa opettajan persoonallisuus on hänen tärkein työvälineensä. Opettajat, joilla on hyvä itsearvostus, luovat ympäristön, jossa opettaja ja oppilas ovat vuorovaikutuksessa, oppilaat keskustelevat ja ovat luovia sekä saavat yksilöllistä tukea. Opettajankoulutukseen tulisi valita itsetunnon vahvoja, kehityskelpoisia nuoria aikuisia, joiden minäkäsitystä pitäisi koulutuksen aikana muokata realistisen vahvaksi. (Terveen... 1997.)

4.1.2 Oikeus- ja tapakasvatus

Kuluvan vuosikymmenen alussa työskennellyt opetusministeriön asettama oikeuskasvatustoimikunta (1993) määritteli oikeuskasvatuksen seuraavasti: Oikeuskasvatuksella tarkoitetaan eettisiin ja oikeudellisiin kysymyksiin sitoutuvaa

arvokasvatusta, jota yhteiskunnan eri instituutiot kodin kasvatustyötä tukien ja täydentäen kohdistavat lapsiin ja nuoriin. Oikeuskasvatuksen tehtävänä on lapsen ja nuoren auttaminen niin, että hän voi kehittää persoonallisuuttaan yhteisön jäsenenä .

Yleisen moraal- ja ihmissuhdekasvatuksen lisäksi oikeuskasvatukseen liittyy konkreettista asiantietoa kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista. Koulun oikeuskasvatus ohjaa omalta osaltaan lapsia ja nuoria siihen arvo- ja normimaailmaan, jota suomalainen yhteiskunta pitää hyväksyttävänä. Peruslähtökohtana on kouluyhteisö itsessään. Parhaimmillaan koulu itse toimii kasvatuksellisenä esimerkkinä oikeudenmukaisesti ja hyvin toimivasta yhteisöstä.

Yleissivistävillä ja ammatillisilla oppilaitoksilla on keskeinen rooli oikeuskasvatuksessa. Oikeuskasvatus alkaa peruskoulussa yleisenä arvo- ja tapakasvatuksena, jossa ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen on tärkeä perustekijä. Arvo- ja tapakasvatusta täydennetään oikeudellisella asiantiedolla. Asiantiedon tulee liittyä oppilaiden ikäkauteen ja elämäntilanteeseen ja pohjautua tietoon siitä, minkälaisen ajankohtaisten ongelmien eteen lapset ja nuoret saattavat yhteiskunnassa joutua. Asiantietoon perustuvalla oikeuskasvatuksella pyritään parantamaan nuoren mahdollisuuksia selvittää esimerkiksi yläasteen ikävuosiin osuvasta kuohuntavaiheesta ilman vakavia yhteentörmäyksiä yhteiskunnan normien kanssa.

Oikeuskasvatus kuuluu kaikille peruskoulun luokka-asteille. Oikeuskasvatustoimikunnan (1993) näkemyksen mukaan erityisenä painoalueena on pidettävä ala-asteen loppuvaihetta (4.- 6. luokat) ja yläastetta. Erityistä huomiota vaatii rikosoikeudellisen vastuukärräjän saavuttaminen 15-vuoden iässä.

Peruskoulussa on oikeuskasvatuksen näkökulman esille tuominen mahdollista lukuisissa oppiaineissa. Monien oppiaineiden sisällössä on aiheita, jotka tarjoavat liittymäkohtia joihinkin oikeuskasvatuksen alueisiin. Myös koulupäivän tilanteet ja tapahtumat mahdollistavat oikeuskasvatuksen. Tämä edellyttää opettajilta taitoa huomata ja käyttää hyväksi avautuvia mahdollisuuksia. Luokanopettajan koulutukseen ja täydennyskoulutukseen tulisikin sisällyttää oikeuskasvatuksen toteuttamiseen tarvittavia tietoja ja taitoja. Myös rehtoreita tulisi kouluttaa oikeuskasvatuksen huomioimiseen kouluissa.

Lukiossa valinnainen Kansalaisen lakitieto -kurssi on varsin suosittu. Kurssilla opetetaan nuoren aikuisen elämän kannalta keskeisiä oikeudellisia asioita. Lukiolaisilla on ilmeinen tarve omaksua omaa ja läheisten koskettavaa oikeudellista tietoa.

Kouluissa läpivietävien suurien valistuskampanjoiden tehosta ei ole takeita. Kampanjoista nuori kyllä saa tietoa, minkälainen toiminta ei ole sosiaalisesti hyväksyttyä. Tämä ei välttämättä kuitenkaan vaikuta käyttäytymiseen. Nuorten keskuudessa vallitseva arvomaailma voi olla toisenlainen ja kielletystä toiminnasta saatu jännitys voi tuottaa niin positiivisia tunteita, ettei epätoivottukaan käyttäytyminen muutu.

Koulun ja paikkakunnan aikuisten tulee päästä selville nuorten keskuudessa vallitsevasta arvomaailmasta. Tähän tulee pyrkiä vaikuttamaan suoraan, henkilökohtaisesti. Kampanja ja luennointityylinen vaikuttaminen ei siis riitä. Ongelmiin tulee paneutua ja pureutua myös henkilötasolla.

Persoonallisuuden kehitykseen liittyvästä kasvatuksesta suuri osa välittyy horisontaalisesti, sukupolven sisällä, kaverilta kaverille. Tiedonvälityksen tekniikan kehittyessä - internet mukaanlukien - arvomaailma siirtyy yhä välittömämmin ilman

portinvartijoita. Myös moraaliiin ja oikeudenmukaisuuteen liittyviä asioita opitaan kavereilta, internetistä tai televisiosta. Informaatiota tulee useilta suunnilta ja aikuiset ovat vain yksi lähde. Lapsia ja nuoria tulisikin opettaa tiedon kriittiseen tarkasteluun ja valikoivaan oppimiseen sen sijaan, että tietoja ja asenteita syötettäisiin valmiina paketteina.

Moraalikysymyksiä tulee opettaa niin, että lapset ja nuoret voivat niitä itse pohtia ja sisäistää. Oikeuskasvatus tulee ymmärtää osana koko yhteiskuntaa.

Yhteiskuntasopimuksen ja oikeusjärjestyksen merkitystä yhteiskuntarauhan ja turvallisuuden takaajana tulee korostaa. Koululaisten kanssa käytävissä keskusteluissa on tärkeitä, miten moraalisia kysymyksiä perustellaan. Oppilaita ei saa aliarvioida. Nämä seikat on otettava huomioon myös opettajien koulutuksessa ja täydennyskoulutuksessa. Oikeus- ja tapakasvatuksen kouluissa tulee noudattaa läpäisyperiaatetta: kaikkien opettajien täytyy omalta osaltaan osallistua työhön.

Maassamme on toiminut vuosina 1987-1993 oikeuskasvatustoimikunta. Toimikunta laati ehdotukset oikeuskasvatuksen järjestämisestä yleissivistävissä ja ammatillisissa oppilaitoksissa sekä oikeuskasvatuksen toteuttamiseen tarvittavasta oppimateriaalista. Lisäksi toimikunta toimi viranomaisten apuna koordinoitaessa koulun, nuoriso- ja sosiaalitoimen sekä poliisin toimintaa nuorten oikeuskasvatusasioissa sekä valtakunnallisella että alueellisella ja paikallisella tasolla. Toimikunta teki myös ehdotuksia oikeuskasvatuksen alueella tarvittavan koulutus-, tiedotus-, julkaisu-, ja tutkimustoiminnan järjestämisestä.

Maassamme on edelleen tarvetta vastaavalle melko korkean tason työryhmälle. Työryhmä ei itsenäisesti tuottaisi materiaalia, mutta se pitäisi yllä oikeuskasvatukseen, moraaliiin ja eettisiin asioihin liittyvää yhteiskunnallista keskustelua tiedotusvälineissä.

4.1.3 Konfliktinratkaisutaitojen kehittäminen

Oppilaiden sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja tulee kehittää. Tämä voi tapahtua esimerkiksi opettamalla konfliktitilanteiden ratkaisumalleja. Konfliktit ovat luonnollinen osa ihmiselämää, eikä niitä tule pyrkiä poistamaan. Tärkeämpää on opetella sitä, miten konfliktit ratkaistaan ilman väkivaltaa.

Maskuliininen aggressiivisuus on läpitukenut koko yhteiskuntaan. Tämän vuoksi oppilaiden on ymmärrettävä, että vaikka opittuja malleja jatkuvasti vahvistetaan esimerkiksi joukkotiedotusvälineissä, elokuvissa ja videopeleissä eivät aggressiivisuuteen pohjautuvat konfliktinratkaisumallit suinkaan ole hyväksyttäviä.

Konfliktitilanteista ei saisi aina vetäytyä. Tosiasia on, että kaikki konfliktit eivät aina ratkea keskustelemalla. Elämässä voi tulla tilanteita, jolloin väkivallan käyttö on hyväksyttävää. Tämän tulisi kuitenkin olla vasta viimesijainen keino, kun kaikki muut keinot on jo käytetty.

Valmiuksia toisten kuuntelemiseen, keskustelutaitoihin, avoimuuteen, tunteiden ilmaisemiseen, yhteistyöhön ja pitkäjänteisyyteen tulee kehittää ja aktiivisesti harjoitella. Lisäksi luokassa ja koulussa ilmenneet ongelmat tulee hyödyntää ottamalla ne avoimeen käsittelyyn ja keskusteluun.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää ilmeisen aggressiivisesti käyttäytyviin lapsiin. Usein aggressiivisesti käyttäytyvät lapset tulkitsevat toisten lasten aikomukset vihamielisiksi eivätkä havaitse omaa aggressiivisuuttaan ja osuuttaan konflikteihin. Aggressiivisille lapsille tulisikin opettaa tulemaan toimeen vihamielisten tunteiden kanssa, heitä tulisi

opettaa näkemään oman käyttäytymisen seuraukset ja ryhmän sääntöihin sopeutumista tulisi palkita. (Gottfredson 1997.)

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa (1994) korostetaan sellaisen oppimisympäristön luomista kouluun, jossa opettaja tukee interaktiivista oppimista sekä rohkaisee oppilaita kokeiluihin, ongelmanratkaisuun ja kriittiseen ajatteluun. Opettajan tulisi kehittää lasten ja nuorten yksilöllisen oppimisen taitoja. Tällaisessa ympäristössä oppilaan itsetunto ja toisten arvostamisen taito kehittyvät. Oppilaista tulee riskinottokykyisiä; he oppivat kestämään epäonnistumisia ja ratkaisemaan konflikteja keskustelemalla.

4.1.4 Harrastustoiminta kouluissa ja koulutilojen käyttö koulun jälkeen

Kouluikäisten ajankäyttö on ymmärrettyä tärkeämpi kysymys rikollisuuden ja päihdeongelmien kannalta. Riski rikoksentekoon kasvaa, jos lapset oleilevat suuren osan ajasta keskenään ja jos heidän kasvattajansa eivät tiedä missä he ovat. Yhdessäolo välittävien aikuisten kanssa lämpimässä ja luottavassa ilmapiirissä on korvaamaton, meillä osittain laiminlyöty kasvamisen voimavara. Järjestetyn vapaa-ajan vieton vähäisyys jättää suuren osan kouluikäisistä nuorista pitkäksi aikaa iltapäivää vaille aikuiskontakteja ja mielekästä tekemistä.

Koulu kokoaa yhteen paikkakunnan nuoret. Koulun jälkeen on luontevaa jäädä yhteen ja keksiä tekemistä. Mielekkäiden harrastamisen mahdollisuuksien puute ohjaa toiminnan helposti rikollisuuteen ja päihteiden käyttöön. Oleellista on tarjota nuorten käytettäväksi virikkeitä, jotka suuntaavat kiinnostuksen positiivisiin vaihtoehtoihin. Nuorten harrastustoiminta kouluajan jälkeen onkin nähty tärkeäksi. Harrastustoiminnan avulla vältytään siltä, että aktiivisuus suuntautuu epätoivottaviin vaihtoehtoihin.

Harrastusmahdollisuuksien järjestämisen esteeksi on havaittu tilojen puute. Koulun tiloja voitaisiin nykyistä enemmän käyttää harrastusmahdollisuuksiin koulun jälkeen. Koulusta voisi näin muodostua lapsille ja nuorille nykyistä positiivisempi mielikuva. Yhteistyötä muun muassa kunnan nuorisotoimen kanssa olisi tehostettava erityyppisten ja kullekin sopivien harrastusmahdollisuuksien löytämiseksi.

Peruskoulun alaluokkalaisten iltapäivähoidossa on selviä puutteita. Useilla paikkakunnilla iltapäivähoidon järjestäminen on jätetty lasten vanhempien oman aktiivisuuden varaan.

4.2. Kouluympäristöön vaikuttavat rikosentorjuntastrategiat

4.2.1 Yhteisöllisyyden kehittäminen ja toiseuden hyväksyminen

Muistion alussa referoidut tutkimustiedot ja huolestunut julkinen keskustelu koulukiusaamisesta ja väkivallasta kouluissa viittaavat siihen, että yhteisöllisyys kouluissa on jossain määrin rikkoutunut. Lukioissa luokattomaan opetukseen siirtymisen on arveltu heikentäneen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.

Erilaisia organisaatioita hallinnoidaan toisistaan poikkeavalla tavalla. Armeijaa tai sotalaivaa johdetaan erilaisin periaattein kuin tehdasta, toimistoa, yliopistoa tai koulua. Organisaation tehtävän lisäksi ihmisten iällä, kypsyystasolla ja sopeutumiskyvyllä on suuri merkitys. Kouluympäristöstä tehdyt tutkimukset viittaavat siihen, että koulun johtamistavalla on suora yhteys kouluissa kohdattaviin ongelmiin (Gottfredson 1997). Kouluissa, joissa rehtori, opettajat ja muu henkilökunta yhdessä suunnittelevat koulun

toimintaa ja ratkaisevat ilmenneitä ongelmia on tavallista korkeampi opettajamoraali ja vähemmän häiriöitä. Tällaiset koulut ovat oletettavasti valmiimpia muutoksiin tarpeen tullen. Kouluissa, joihin oppilaat tuntevat kuuluvansa ja joissa oppilaat kokevat, että heistä välitetään esiintyy vähemmän epäjärjestyä. (Emt.) Koulussa työskennellään pienten ihmisten - ei esineiden tai tuotteiden - parissa.

Oppilaat viettävät suurimman osan kouluajastaan luokkahuoneissa. Se, miten luokkahuoneiden sosiaalinen ympäristö on organisoitu ja johdettu on mitä oleellisinta rikollisuuden ehkäisyn kannalta. Luokan sosiaalinen dynamiikka vaikuttaa epäjärjestyksen määrän lisäksi rikollisuutta tuottaviin tekijöihin, kuten koulumenestykseen, kouluviihtyvyyteen, kouluun sitoutumiseen ja epäsopivaan seuraan kiinnittymiseen. Luokkayhteisön hallinta tulisikin olla keskeinen teema opettajankoulutuksessa.

Vahvan itsetunnon lisäksi opettajalla täytyy olla psykologista silmää ja hyvät sosiaaliset taidot. Opettajan täytyy kyetä intuitiivisesti havaitsemaan luokkayhteisössä tapahtuvaa henkistä liikehdintää sekä pystyä tarvittaessa reagoimaan tapahtumiin välittömästi ja tekemään nopeita päätöksiä. Oman erikoisalan asiantuntemuksen lisäksi tarvitaan käytännöllistä ajattelua ja kykyä sopeutua uusiin tilanteisiin.

Yhteisöllisyyden kehittämiseen kouluissa liittyy toisten oppilaiden hyväksyminen. Ruotsalaisissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että 9. luokkalaisten hyväksyvät ainakin ulkomaalaisia varsin hyvin opetustilanteissa, harrastustoiminnassa ja vapaa-aikana. Vähiten hyväksyntää saavat nuoret, jotka kantelevat tai ovat hitaita oppimaan. Ulkomaalaisten hyväksyntä korreloi suoraan sen kanssa, miten runsaasti koulussa on lapsia, joiden ainakin toinen vanhempi oli ulkomaalainen. Suorat kokemukset ulkomaalaisista omassa koulussa vähentävät oppilaiden tuntemuksia vieraudesta ja toiseudesta. Ulkomaalaiset oppilaat tulevat osaksi ystäväpiiriä, jossa jokaisella on omat erityispiirteensä. (Ekholm 1997.)

Lapset ja nuoret kaipaavat yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja yhteishenki auttaa myös syrjäytymisvaarassa olevia. Tutut koulukaverit luokassa ja koulussa luovat turvallisuutta ja viihtyvyyttä. Yhteisöllisyyttä voidaan tehostaa siten, että vanhemmat oppilaat ovat esimerkkinä nuoremmille. Tähän tähtää myös tuki- ja kummioppilastoiminta. Myös oppilaskunta voi käyttää hyväksi. Vanhemmilla oppilaille on merkittävät mahdollisuudet konfliktitilanteiden ratkaisemiseen. Tuki- ja kummioppilastoiminta vaikuttaa tosin turhan usein jäävän unohduksiin alkuinnostuksen jälkeen.

Ylempiluokkalaisten alempiluokkalaisiin kohdistama kiusa tulisi pyrkiä kääntämään negatiivisesta positiiviseksi vaikuttamiseksi. Näin voi tapahtua antamalla ylempiluokkalaisille vastuuta alempiluokkalaisten hyvinvoinnista. Esimerkiksi Tukholmassa Hjulstan yläasteen 9. luokan oppilaista on muodostettu kymmenen henkilön ryhmä (Änglar), jotka toimivat tukena ja esikuvana nuoremmille oppilaille. Vanhemmat oppilaat voivat myös toimia välittäjinä konfliktitilanteissa. Alkukankeuden jälkeen toiminnasta on saatu erittäin hyviä kokemuksia. Vanhempien oppilaiden nuorempiin kohdistama kiusan kierre on saatu katkeamaan. (Edling 1997.)

Koulu yhteisön keskinäinen kuri ja arvomaailma on tärkeä voimavara. Ryhmän (esim. luokan) sisäisen sosiaalisen kontrollin mahdollisuudet tulee huomioida. Jos epävirallinen sosiaalinen kontrolli poistetaan (esim. luokan opetus), rikollisuus ja normien vastainen käyttäytyminen todennäköisesti lisääntyy. Luokkayhteisö voi sosiaalista painetta kasvattamalla osoittaa, ettei se hyväksy epäsopivaa käyttäytymistä.

Kansainvälisyys ja oppilasaineksien heterogeenisyys kouluissa opettaa kunnioittamaan yksilöllisyyttä ja erilaisuutta. Koululaisten sosiaalisen taustan monipuolisuus siis selvästi tukee koulun kasvatustehtävää. Tarkasti profiloituneet erityiskoulut voivat tässä mielessä jarruttaa kehitystä kohti tasa-arvoista ja erilaisuutta hyväksyvää yhteiskuntaa.

4.2.2 Sanktiojärjestelmä ja opettajien puuttumismahdollisuudet

Lasten ja nuorten viihtyvyyden ja turvallisuuden tunteen takaamiseksi kouluelämän tulee olla selkeästi järjestäytyneitä, johdonmukaista ja tietyt rutiinit säilyttävää. Myös odotuksien siitä, kuinka lasten tulee koulussa käyttäytyä täytyy olla selkeästi ilmaistuja. Epäsosiaalinen tai epähyväksyttävä käyttäytyminen tulee selvästi osoittaa sellaiseksi. Yhteisön tulee pystyä näyttämään, mitkä ovat hyväksytyin käyttäytymisen rajat. Sääntöjen noudattamista on valvottava ja päätökset vietävä loppuun asti. Tavallisesti nuoret ymmärtävät viestin ja sopeuttavat käyttäytymistään vallitsevien normien mukaiseksi. Tutkimusten mukaan niissä kouluissa esiintyy tavallista vähemmän häiriökäyttäytymistä, joissa oppilaat tunnistavat selkeästi koulun säännöt ja palkkiojärjestelmät eikä epämääräisiä sanktiomuotoja esiinny (Gottfredson 1997). Opettajat eivät aina puutu sääntöjen vastaiseen käyttäytymiseen samalla tavalla. Esimerkiksi oppilaiden myöhästelyyn saatetaan suhtautua välinpitämättömästi, vaikka tipoittain tunnille saapuvat oppilaat selvästi häiritsevät tunnin kulkua. Opettajien yhteistyötä tulisikin kehittää siten, että sääntöjen vastaiseen käyttäytymiseen puututaan samojen periaatteiden mukaisesti. Oppilailta tulee johdonmukaisesti vaatia, että he huomioivat toiset ihmiset käyttäytymisessään.

Koulussa noudatettavat säännöt on perusteltava loogisesti. Tämä ilmentää koulu yhteisön eheyttä. Rangaistukset toimivat koulu yhteisölle signaalina siitä, että moraalittomaan käytökseen tullaan puuttumaan. Liiallinen pehmeys voidaan tulkita nuorten taholta heikkoudeksi. Koulunkäyntioikeutta ei voida pitää pyhänä arvona sinänsä, vaan se tuo mukanaan myös velvollisuuksia. Oikeus käydä koulua täytyykin sitoa velvollisuuteen siitä, ettei vahingoita tai häiritse muita. Jos nuorten väkivaltaisuuksien tms. käyttäytymiseen ei puututa, voi nuorelle muodostua väärä käsitys sosiaalisista reaali-teeteista.

Oleellista on pohtia sitä, millä tavoin sääntöjen rikkomiseen puututaan. Puuttumisen tulisi sisältää myös positiivisia elementtejä eikä ainoastaan rankaisua. Tulisikin pohtia, ovatko nykyiset sanktiomuodot sopivia. Kurinpitorangaistuksia ovat kirjallinen varoitus ja oppilaan erottaminen enintään kolmeksi kuukaudeksi. Opetuksen järjestäjän tulee huolehtia, ettei oppilas erottamisen aikana jää jälkeen opetuksessa. Oppilasta voidaan ojentaa määräämällä hänet poistumaan luokasta oppitunnin jäljellä olevaksi ajaksi. Epäasiallisesti käyttäytyvä oppilas myös määrätä enintään kahden tunnin jälki-istuntoon. Kotitehtävänsä laiminlyönyt oppilas voidaan määrätä työpäivän päätyttyä enintään tunniksi kerrallaan valvonnan alaisena suorittamaan tehtäviään.

Kurinpito ja ojentamiskeinot voisivat olla nykyistä moniulotteisempia. Esimerkiksi koulurakennuksen ja -alueen kunnossapitoon ja siivoukseen liittyvät työpalvelutehtävät voisivat olla rakentavampi sanktiomuoto kuin turhauttava jälki-istunto. Koulun sosiaalistamis- ja kasvatustehtävät täytetään parhaiten, jos koululaiset saavat itse osallistua järjestyssääntöjen kehittämiseen ja ottaa vastuuta rangaistusten antamisesta. On tärkeää saada oppilaat itse havaitsemaan, että toimiakseen tyydyttävästi sosiaalinen yhteisö tarvitsee sääntöjä ja auktoriteetteja. Osallistumalla itse koulun sääntöjen kehittämiseen ja työrauhan ylläpitoon oppilaat ymmärtävät, etteivät säännöt ole jonkun anonyymin tahon joskus asettamia, vaan niiden tarkoitus on sen varmistaminen, että

koulussa todella voidaan opiskella. Työskentelyrauhan takaaminen edellyttää, että tunneilla tehdään töitä, tunneille saavutaan ajoissa, opetusta ei häiritä, muita ei estetä oppimasta jne. (Wilson & Cowell 1990). Myös nuorten alakulttuurit ja niiden sisäiset normimaailmat on huomioitava sanktioita suunniteltaessa. Nuoret eivät elä normittomassa tilassa, jokainen ryhmä muodostaa omat norminsa.

Suomessa koulut ovat perinteisesti hoitaneet itse omat rikollisuusongelmansa ja poliisin apuun on turvauduttu harvoin. Tämä saattaa useimmissa tapauksissa olla oikea ratkaisu. Koulun tulee pystyä osoittamaan, että se kykenee itsenäisesti reagoimaan epäsosiaaliseen käyttäytymiseen ja hoitamaan omat sisäiset konfliktinsa. Tämä luo luottamusta kouluyhteisöön ja sen kykyyn reagoida epätoivottavaan käyttäytymiseen ja tarvittaessa antaa myös sanktioita. Näin koulu todella kantaa vastuuta kasvatustehtävästään, eikä siirrä sitä ulkopuolisten hoidettavaksi. Toimintatapa myös osoittaa lapsille ja nuorille, että yhteisö voi itse käsitellä ristiriitoja, eikä ulkopuoliseen apuun tarvitse turvautua kuin poikkeustapauksissa.

4.2.3 Rikollisuuteen suhtautuminen ja normi-ilmastoon vaikuttaminen

Kaikki lapset ja nuoret ovat koulun tarjoaman arvomaailman vaikutuspiirissä. Koulu on sosiaalinen instituutio, eikä se voi olla arvotyhjiö. Koulu välittää ja vahvistaa yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja voi osaltaan myös vaikuttaa niihin. Tämän vuoksi koulun arvopohjaa tulisi tarkkaan pohtia.

Koulun ilmapiiri, normi-ilmasto ja koulun aikuisyhteisön toimintatavat muodostavat ne puitteet, joissa lasten vuorovaikutus toteutuu. Julkilausuttujen ja noudatettujen normien välillä ei tulisi olla ristiriitaa. Oppilaiden tuottamat häiriöt riippuvat mm. koulun sääntöjen selkeydestä ja johdonmukaisuudesta, sääntöjen noudattamisesta, oppilaiden osallistumismahdollisuuksista ja koulun kasvatuksellisista tavoitteista. (Tikkanen 1997.)

Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin kuuluvat ajatukset ihmisten välisestä tasa-arvosta, hyvinvoinnin jakamisesta kaikille ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta eivät ole itsestäänselvyksiä. Niiden ylläpitäminen vaatii työtä etenkin kouluissa.

Lainvastaisista teoista kiinni jääminen on tärkeitä. Nuoren on saatava kokea, että yhteisö todella reagoi norminvastaiseen käyttäytymiseen, eikä jätä moraalikysymyksiä ainoastaan nuoren itsensä ratkaistavaksi. Tuomo Tikkasen koulukiusaamista koskevista tutkimustuloksista kävi ilmi, että kiusaaminen todella vähentyi, kun tapauksia paljastettiin ja niihin puututtiin (Tikkanen 1997). Olisikin aiheellista miettiä konkreettisia toimia kiinnijäämisen lisäämiseksi ja myös sitä, minkälaisia seuraamuksia kiinnijäämisestä annetaan.

4.3 Koulun yhteistyö muiden tahojen kanssa ja tutkimustoiminta

4.3.1 Yhteistyö perheiden, viranomaisten ja lähiyhteisön kanssa

Kansainvälisissä vertailuissa suomalaiset nuoret tuntevat itsensä vapaiksi, mutta ovat samalla tyytymättömiä elämäänsä. Suomessa nuoret irtautuvat varhain vanhempiensa seurasta vertaisryhmiin, joiden ajankäyttö on usein valvomatonta eikä tarjoa kontakteja aikuisiin. Vanhemmat ohjaavat nuorten elämää melko vähän ja he eivät ole riittävästi perillä nuorten tekemisistä ja ajatusmaailmasta. Lähiyhteisön epävirallinen sosiaalinen kontrolli ei useinkaan puutu nuorten rikoksenteekoon ja humalajuomiseen, etenkin

kaupungeissa. Rikollisuus ja päihdekokeilut ovat siksi mahdollisia varhain ja muodostuvat liian helposti vakiintuneeksi elintavaksi.

Koulua ja lähiyhteisöä tulee kehittää palvelemaan paremmin nuorten tukemista ja aktivoimista positiivisiin elintapoihin. Erityisesti kaupungistuneessa ympäristössä nuoret tarvitsevat ympärilleen nykyistä tiheämmän turvaverkon. Kodissa, koulussa ja muissa nuorten lähiympäristöissä tulee käydä aikuisten keskinäistä keskustelua ja sopia asennoitumisesta ja toiminnasta hyvän nuoruuden edellytysten luomiseksi. Onnistuessaan tämä johtaisi rikollisen käyttäytymisen varhaiseen toteamiseen ja ehkäisemiseen sekä mahdollistaisi sen, että nuori kokee kuuluvansa turvalliseen ja itseään tukevaan sekä riittävän yhdensuuntaisesti toimivaan yhteisöön.

Rikollisuutta ehkäiseviä toimia tulee kehittää sekä nuoriin itseensä että nuorten ympärillä oleviin aikuisiin. Näin voidaan vahvistaa primääriyhmien - perheen, paikallisyhteisöjen aikuisten, ystävien, koulun, viranomaisten - yhteistyötä ja yhteenkuuluvuutta. Yhteistoiminta lähiyhteisössä sekä moniammatillinen viranomaisyhteistyö ovat keskeisiä toimintatapoja. Nuorten toimintaan tulee kaikkien paikallisyhteisön aikuisten uskaltaa ja viitsiä puuttua. Yleisenä periaatteena on nuorten vahvistaminen aktiivisena toimijana omassa elämässään ja ympäristössään. Nuorille on tarjottava myönteisiä vaikutusmahdollisuuksia, mahdollisuuksia oman elämänsä pohtimiseen ja mahdollisuuksia oppia elämänhallintaa ja sosiaalisia taitoja. Näin nuorta tuetaan kohti aktiivista elämää.

Useilla paikkakunnilla eri hallinnonalojen edustajat ja kansalaistahot ovat rakentaneet yhteistyöverkostoja ongelmakierteeseen ajautuneen nuorison tukemiseksi. Projektien tavoitteena on löytää puuttumismalleja rikos- ja päihdekierteessä olevien nuorten auttamiseksi ja kielteisen kehityksen katkaisemiseksi. Toiminta voi perustua mm. etsivään sosiaalityöhön mutta samalla myös nuoria aktivoiviin toimintoihin kuten moottorikerhojen ja erilaisten askarteluryhmien järjestämiseen.

Yhteistyöverkostojen pitää hyödyntää ja edistää kansalaisaktiivisuutta. Eräänlainen paikallisen rikosentorjuntayhteistyön järjestämisen vähimmäisratkaisu on sosiaalitoimen, koulun ja poliisin välinen yhteistyö nuorisorikollisuuden ja siihen liittyvien ongelmien ehkäisyssä. Paikallisissa rikollisuuden ehkäisyyn vaikuttavissa asioissa on paikallisen poliisin asiantuntemus tarpeen. Poliisin kehittämä lähipoliisitoimintamalli näyttää sopivan erityisen hyvin rikollisuuden ehkäisyyn paikallistasolla. Lähipoliisitoimintamalli merkitsee poliisityön painopisteen siirtämistä lähemmäksi ehkäisevää työtä. (Paikallisen...1998.)

Myös yhteistyötä päiväkotien kanssa tulee kehittää. Esiopetus tulee saattaa maan kattavaksi. Esiopetus helpottaa erityisesti oppimisvaikeuksista kärsivien siirtymistä kouluun.

4.3.2 Seuranta ja tutkimus

Jatkuvan ja riittävän laajan tutkimustuotannon avulla pystytään arvioimaan rikollisuuden ehkäisyyn suunnattujen toimien vaikuttavuutta. Kouluissa tehdyt kyselyt oppilaiden itse ilmoittamasta rikollisuudesta ovat osoittautuneet arvokkaiksi nuorisorikollisuuden tason ja muodon mittariksi. Erityisen tärkeää olisikin pysyvän aikasarjan tuottaminen nuorisorikollisuudesta koululaiskyselyjen keinoin. Kyselyjen avulla tarjoutuu mahdollisuus arvioida rikollisuuden ehkäisyyn suunnattujen toimien vaikuttavuuden lisäksi myös yleisten ja laajojen koulureformien vaikutusta lain- tai norminvastaiseen toimintaan.

V TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

5.1 Yksilöön vaikuttavat toimenpide-ehdotukset

Kaikkien oppilaiden olisi saatava koulussa onnistumisen kokemuksia.

Koulun oppiainevalikoimaa ja harrastustoimintaa on kehitettävä siten, että kaikilla oppilailla on mahdollisuuksia kokea oppimisen iloa ja tuntea itsensä muiden hyväksymäksi. Erityistä huomiota tulee kiinnittää itsetunnon kehittämiseen ja minäkuvan vahvistamiseen.

Rikoksenehkäisyä tukevat toimet on aloitettava mahdollisimman varhain.

Valtaosa rikoksenehkäisyyttä aiheuttavista toimista on kohdistettava jo ala-asteelle. Tällöin vaikutusmahdollisuudet ovat selvästi paremmat. Kaikessa koulussa annettavassa valistustoiminnassa on kuitenkin aina huomioitava lasten ja nuorten kypsyystaso.

Kouluissa on harjoitettava ilmaisu- ja vuorovaikutustaitoja sekä väkivallattomia ongelmanratkaisukeinoja.

Omien näkökantojen selkeä ilmaiseminen sekä toisten kuunteleminen ja uusien näkökulmien huomioiminen on oltava oleellinen ja läpileikkaava osa opetusta. Oppilaiden on saatava harjoitella kykyä ongelmien ratkaisuun verbaalisin keinoin konkreettisten esimerkkien avulla.

Varhain aloitettavia erityistoimia kohdistetaan oppilaisiin, joilla on oppimisvaikeuksia tai heikko sosiaalinen tausta.

Erityisesti on huomioitava koulussa huonosti menestyvät oppilaat, joilla samanaikaisesti on vaikeuksia myös koulun ulkopuolella. Oppilailla, joilla on havaittavissa heikkoa sosiaalista ja henkistä kehitystä on suuri riski ajautua rikolliseen käyttäytymiseen. Oppilaan häiriökäyttäytymiseen on kiinnitettävä huomiota mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lasten kotioloja ja tukiverkostoja on pyrittävä selvittämään järjestämällä säännöllisiä tapaamisia vanhempien kanssa. Ongelmista kärsiviin nuoriin on kiinnitettävä erityistä huomiota ohjaamalla heitä vapaa-ajan toimintaan, jatko-opintoihin sekä sosiaalisten ja terveydellisten tukitoimien piiriin.

Koulukiusaamiseen on puututtava heti.

Jos koulussa ilmenee merkkejä koulukiusaamisesta on tapahtuneeseen puututtava välittömästi ja tiukasti. Kanssaihmissen kunnioitus on oltava koko koulutyöskentelyn läpileikkaavia periaatteita.

Poissaoloihin kiinnitetään huomiota ja oppilaan sekä hänen vanhempiansa kanssa keskustellaan ongelmista.

Jatkuvat poissaolot ovat usein merkki henkisistä tai sosiaalisista ongelmista. Poissaolot voivat liittyä runsaaseen päihteiden käyttöön tai koulukiusaamisen kohteeksi joutumiseen. Poissaolojen yleistyessä oppilaalle on pyrittävä tarjoamaan tukea mahdollisiin ongelmiin.

Mahdollisuuksia oppilaiden testaukseen luki-häiriön tai muun oppimisvaikeuden varalta lisätään.

Hoitamattomana luki-häiriö voi merkittävästi huonontaa opintomenestystä ja kouluviihtyvyyttä. Tämä heikentää lapsen tai nuoren itsetuntoa. Luki-häiriöt tai muut

oppimisvaikeudet eivät aina tule ilmi normaaliopetuksen yhteydessä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa oppimisvaikeudet havaitaan ja niihin tarjotaan apua, sen paremmat ovat tulokset.

Kouluajan jälkeistä harrastustoimintaa kouluissa lisätään.

Suuri osa nuorisorikollisuudesta tapahtuu välittömästi kouluajan päätyttyä koulun läheisyydessä. Järjestämällä koulun tiloissa mahdollisimman monipuolista harrastustoimintaa saadaan nuoret positiivisen toiminnan pariin. Koulujen on pyrittävä kunnan nuorisotoimen ja maamme lukuisten järjestöjen kanssa entistä tiiviimpään yhteistyöhön harrastusmahdollisuuksien järjestämisessä.

5.2 Koulu yhteisöön vaikuttavat toimenpide-ehdotukset

Koulujen työskentelyilmapiiriä parannetaan.

Kouluilmapiirin parantamiseen liittyvät uudistukset edellyttävät sekä koulun johdon että koko henkilökunnan kiinnostusta ja aktiivisuutta. Opettajat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa lasten kanssa ja heidän on osoitettava moraalista vastuuta ja suoraselkäisyyttä käyttäytymisessään. Opettajilla tulisi olla itsevarmuutta ja sosiaalisia taitoja työskentelyrauhan turvaamiseksi luokissa.

Luokan- ja aineopettajien koulutuksessa annetaan valmiuksia opettaa oikeuskasvatukseen liittyviä asioita ja käsitellä moraalikysymyksiä. Opettajankoulutuksessa on kiinnitettävä huomiota myös yhteisöllisyyden ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen ja opettamiseen.

Opettajat tarvitsevat perustietoa rikollisuuden ehkäisystä ja moraalikysymysten opettamisesta. Nämä asiat tulee ottaa voimakkaasti esille opettajankoulutuksessa.

Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa on korostettava opettajien valmiuksia tunnistaa oppimisvaikeuksia, päihdeongelmia, mielenterveysongelmia ja koulukiusaamista.

Varhainen puuttuminen koulussa esiintyviin ongelmiin edellyttää myös kykyä tunnistaa ongelmia heti niiden ilmetessä. Erityispedagogiikkaa tulee lisätä koulutukseen.

Rehtoreille ja opettajille järjestetään jatkokoulutusta ja työnohjausta

Edellä olevien lisäksi koulutuksessa ja työnohjauksessa on huomioitava opetushenkilöstön oma jaksaminen ja positiivisen työilmapiirin ylläpitäminen

Oikeuskasvatuksen ja moraalikysymysten opetuksen tulisi olla koko koulutyöskentelyn läpäisevää.

Jokaisen opettajan tulee antaa moraalikasvatusta opetuksen yhteydessä. Rikollisuutta ennaltaehkäisevä opetus sekä oppilashuoltohenkilöstön (terveydenhoitajat, koulukuraattorit, koulupsykologit) toiminta on kytkettävä tiivistä yhteisiin tavoitteisiin.

Yhteistyötä kodin ja koulun välillä tehostetaan.

Vanhempien vastuuta lasten kasvattamisessa ja lapsista huolehtimisessa on korostettava. Vanhempia on aktivoitava yhteistyöhön koulujen kanssa. Erityisesti ala-asteen luokanopettajien tulisi säännöllisesti tavata lasten vanhempia. Vanhemmat voivat nykyistä

enemmän osallistua koulutyöskentelyn suunnitteluun ja kehittää harrastustoimintaa kouluissa. Vanhempainilaisuuksissa on keskusteltava yleisistä kasvatuseriaatteista.

Eri viranomaistahojen keskinäistä yhteistyötä ja -ymmärrystä rikosentorjunnassa kehitetään.

Eri hallinnonalojen yhteistyötä on voimistettava syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi. Koulu voi luontevasti toimia yhteistyön alullepanijana ja ylläpitäjänä. Erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa vanhemmat laiminlyövät kasvatustehtäviään koulu voi toimia linkkinä kuntien sosiaaliviranomaisten ja nuorisotoimen suuntaan. Myös peruskoulun ala-asteen ja päiväkotien yhteistyötä on tehostettava.

Seurakunnat, nuorisjärjestöt ja muut järjestöt otetaan entistä tiiviimpään yhteistyöhön koulun kanssa.

Maamme lukuisat seurakunnat ja järjestöt ovat paljolti käyttämätön voimavara rikosenehkäisyssä. Järjestöjen voimavaroja ja vaikutusmahdollisuuksia on hyödynnettävä kouluissa.

Kouluille on oltava tarjolla materiaalia ja virikeaineistoja oikeuskasvatuksen tukemiseksi sekä moraalikysymysten ja eettisten ongelmien pohtimiseksi.

Materiaalia oikeuskasvatuksen ja moraaliopetuksen tueksi valmistellaan eri viranomaisten ja järjestöjen yhteistyönä.

5.3 Yhteiskunnalliset toimenpide-ehdotukset

Koulutuspalvelujen taso säilytetään.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on hyvät palvelut päiväkodeista ja leikkipuistoista kattavaan yhdenvertaiseen peruskouluun tukemassa nuorten kasvua. Järjestelmän heikentäminen tai laiminlyönti aiheuttaa usein runsaasti kustannuksia ja menetyksiä. Resurssien supistamisesta kärsivät erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat. Koulutuspalvelujen taso, saatavuus ja samanarvoisuus ovat tärkeitä turvallisen kasvun perusedellytyksiä. Erityis- ja tukiopetus on saatava vähintään taloudellista laskukautta edeltäneelle tasolle. Koulutoimen tarpeita ja vaatimuksia on pystyttävä paremmin huomioimaan ja valvomaan kuntien taloudenpidossa.

Nuorten koulutus- ja työllisyysmahdollisuudet turvataan.

Nuorilla tulisi olla uskottavat ja mielekkäät tulevaisuudenkuvat ja tavoitteet, jolloin syntyy motivaatio rakentamaan ja kestävään elämäntapaan. Ilman positiivisia tulevaisuudenodotuksia rikosenehkäisyksen edistämiseksi tehty työ valuu hukkaan. Oppilaille on järjestettävä tehokasta opinto-ohjausta mielekkään opiskelu- ja työuran hahmottamiseksi. Työelämään integroitumista edistetään oppisopimus- ja muita vastaavia järjestelmiä kehittämällä.

Yhteiskunnassa ja erityisesti koulumaailmassa tulisi käydä jatkuvaa arvokeskustelua oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon periaatteista sekä vastuun kantamisesta kanssaihmisistä.

Oikeusvaltion ihmisille takaamat oikeudet sisältävät myös velvollisuuksia yhteisesti sovittujen normien mukaisesti käyttäytymisestä. Koulu ei voi toimia häiriöttä jos sovittuja

sääntöjä ei noudateta ja annetuista sanktioista ei pidetä kiinni. Kaikilla oppilailla ja opettajilla on yhtäläinen oikeus rauhalliseen työskentely-ympäristöön.

Rikoksentorjunta huomioidaan koulutuspoliittisia päätöksiä tehtäessä.

Rikoksentorjuntaan liittyvät tekijät on huomioitava myös sellaisia päätöksiä valmisteltaessa ja käsiteltäessä, jotka eivät suoranaisesti liity rikoksenehkäisyyteen. Viimekädessä miltei kaikilla koulupoliittisilla päätöksillä on välitön tai välillinen vaikutus lasten ja nuorten käyttäytymiseen. Esimerkiksi opettajien lomautuksia kunnan taloudelliseen tilanteeseen vedoten ei tästä näkökulmasta tulisi sallia.

Nuorisoriikollisuuden ehkäisemiseksi ja oikeuskasvatuksen kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi perustetaan toimikunta.

Toimikunnan tarkoituksena on suunnitella nuorisoriikollisuutta ehkäiseviä toimia, ylläpitää oikeuskasvatukseen liittyvää keskustelua maassamme ja muovata yhteiskunnan arvoperustaa muun muassa tiedotusvälineiden avulla. Toimikunnan perustaa opetusministeriö sekä rikoksentorjunnan neuvottelukunta ja siinä on edustettuna tärkeimmät hallinnonalat ja järjestöt.

Tutkimustoimintaa tulee kehittää koulupoliittisten päätösten ja rikoksenehkäisyyden suunnattujen toimien vaikuttavuuden arvioimiseksi.

Erityisesti nuorisoriikollisuutta ja norminvastaista käyttäytymistä käsittelevien aikasarjojen tuottaminen tulee saada pysyväksi indikaattoriksi.

Lähteet:

Ahlström Salme, Haavisto Kari, Metso Leena & Tuovinen Eeva-Liisa (1996): Päihteiden käyttö ja saatavuus 15-vuotiaitten keskuudessa. Alkoholipolitiikka 1/1996.

Alexandersson Lars (1997): Konfliktlösning på schemat kan minska våldet i skolan. Apropå 4/1997.

Edling Margareta (1997): Änglar gjorde skolan tryggare. Apropå 4/1997.

Ekholm Mats (1997): Människa och inläring i centrum. Apropå 4/1997.

Grönfors Martti (1994): Miehininen kulttuuri ja väkivalta. Teoksessa Sipilä Jorma & Tiihonen Arto (toim.): Miestä rakennetaan maskuliinisuuksia puetaan. Vastapaino. Tampere.

Haapaniemi Markku & Kinnunen Aarne (1997): Muuttunut työtilanteiden väkivalta. Työ ja ihminen. Työympäristötutkimuksen aikakauskirja. Vol. 11. 1/-97, 14-23.

Honkatukia Päivi (1997): Naiset ja rikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 1995-1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 143. Helsinki.

Hämäläinen M. & Pulkkinen Lea (1995): Aggressive and non-prosocial behavior as precursors of criminality. Studies on Crime and Crime Prevention , 4 (1), 6-21.

Jahnukainen Markku (1997): Koulun varjosta aikuisuuteen. Entisten tarkkailoppilaiden peruskoulun jälkeiset elämänvaiheet. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 182. Helsinki.

- Kannas Lasse (toim.) (1995): Koululaisten kokema terveys, hyvinvointi ja kouluviihtyvyys. WHO-koululaistutkimus. Opetushallitus.
- Kivivuori Janne (1997a): Nuoret rikosten tekijöinä. Tekojen yleisyys, rikollisuuden ymmärtäminen ja varastamisen vaiheet. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 141. Helsinki.
- Kivivuori Janne (1997b): Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 1995-1996. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 143. Helsinki.
- Kivivuori Janne (1997c): Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 33. Helsinki.
- Kivivuori Janne (1997d): Kouluun kohdistetun kontrollikritiikin arviointia. Nuorisotutkimus 15(1997):3.
- Laukkanen Reijo (1996): Johdanto eriyisopetuksen tilan arviointiin. Teoksessa Blom Heikki, Laukkanen Reijo, Lindström Aslak, Saresma Ulla & Virtanen Pirkko (toim.): Erityisopetuksen tila. Opetushallitus. Helsinki.
- Linnakylä, P & Malin, A (1997): Oppilaiden profiloituminen kouluviihtyvyyden arvioinnissa. Kasvatus 28 (2), 112-127.
- Liinamo Arja & Kannas Lasse (1995): Viihdynkö, pärjäänkö, selviänkö turvallisesti: Koulunkäynti oppilaiden kokemana. Teoksessa Kannas Lasse (toim.): Koululaisten kokema terveys, hyvinvointi ja kouluviihtyvyys. WHO-koululaistutkimus. Opetushallitus.
- Olweus Dan (1992): Kiusaaminen koulussa. Otava. Helsinki.
- Opetusministeriön oikeuskasvatustoimikunnan mietintö (1993). Komiteamietintö 1993:26. Helsinki.
- Paikallisen rikosentorjunnan kehittäminen (1998). Kaupunginjohtajatyöryhmä. Rikosentorjunnan neuvottelukunta. Helsinki.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet (1994). Opetushallitus. Helsinki 1996.
- Rimpelä Matti, Luopa Pauliina, Jokela Jukka, Liinamo Arja ja Siivola Matti (1997): Kouluterveys 1996 -tutkimus. Kouluviihtyvyys, terveys ja terveystottumukset Helsingissä huhtikuussa 1996. Helsingin kaupunki, Terve ja turvallinen kaupunki -neuvottelukunta.
- Salmivalli Christina. (1995): Kiusaajat, uhrit - ja ne muut: kouluväkivalta ryhmäilmionä. Psykologia, 30 (5), 364-372.
- Terveen itsetunnon ja elämäntilanteen edistäminen peruskoulussa (1997). Opetusministeriön työhmiien muistioita 29: 1997. Helsinki.
- Tikkanen Tuomo (1997): Kiusaaminen ja normi-ilmasto: Intervention vaikutus Helsingin peruskouluissa. Licensiaatin tutkimus. Jyväskylän yliopisto, psykologian laitos.
- Wilson John & Cowell Barbara (1990): Children and Discipline. A Teachers's Guide. Children, Teachers and Learning Series. Cassell Educational Limited. London